

Андрій ПІСКУН, асп.

ORCID ID: 0009-0003-1264-1913

e-mail: antylapanews@gmail.com

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, Україна

АНТІН СЕРЕДНИЦЬКИЙ – ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ПОЛЬЩІ

Вступ. У статті проаналізовано широкоаспектний тематичний спектр теоретичних реценцій відомого польського критика та літературознавця А. Середницького, присвячених творчій постаті Тараса Шевченка. Систематизовано та узагальнено літературно-критичну шевченкіану польського дослідника, окреслено головні вектори її дослідницьких пріоритетів, проблематику, компаративні та імагологічні аспекти.

Методи. У роботі використано як загальнонаукові методи дослідження – аналітично-контекстний і узагальнено-статистичний, так і методи традиційного літературознавчого аналізу – філологічно-описовий, історико-порівняльний, проблемно-тематичний та ін.

Результати. Встановлено, що у своїй літературно-критичній діяльності А. Середницький неодноразово звертався до огляду та оцінної характеристики окремих етапів життєвого та творчого шляху українського поета. Свою польську літературно-критичну шевченкіану А. Середницький яскраво деталізує і доповнює аналітичними роздумами про певну ідеологічну упередженість у ставленні українського поета до оцінки польсько-українських стосунків, зумовлену передусім складним перебігом драматичних або й трагічних перипетій їх спільної історичної долі.

У своїх дослідницьких спостереженнях торкається критик і питань зацікавлення та обізнаності Т. Шевченка із польською літературою, детально аналізує динаміку теоретичних реценцій польською літературознавчою й мовознавчою думкою творчості українського поета в останній третині XIX та у XX століттях.

Значну увагу в теоретичних розвідках А. Середницького приділено й питанням польськомовних перекладів творів Т. Шевченка, а також відображенню його постаті в адресованих йому творах польської художньої словесності.

Висновки. У підсумку здійсненого нами літературознавчого дослідження можемо констатувати, що А. Середницького можна вважати одним із найпалкіших прихильників української культури та літератури й зокрема творчості її найвизначнішого поета – Тараса Шевченка. Важлива цінність літературно-критичного доробку польського критика полягає й у тому, що він значною мірою підготував той теоретичний фундамент, на якому зростає сьогодні українська полоністика, зокрема у її творчих зацікавленнях польською шевченкіаною.

Ключові слова: поезія, компаративістика, імагологія, польська шевченкіана, літературна критика, переклад, Антін Середницький.

Вступ

Поряд із об'єктом традиційних зацікавлень – дослідженнями окремих аспектів творчості визначних представників української та зарубіжної художньої словесності, типологічними узагальненнями закономірностей літературного процесу на різних етапах його історичного розвитку – філологічна наука останніх десятиліть все більше уваги приділяє теоретичним рецепціям та поглибленому вивченню спадку тих вчених, які акцентували свою увагу на дослідженні питань творчих взаємозв'язків вітчизняної художньої словесності із більш або менш віддаленим у географічному просторі її літературним оточенням. Важливим серед цих теоретичних рецепцій є також і внесок у дослідження окремих етапів розвитку української літератури та творчих здобутків окремих її митців нашими найближчими географічними сусідами – польськими літературознавцями. Польська україніка упродовж уже понад двох століть відмічена іменами багатьох визначних, талановитих науковців, але чи не найбільшу увагу й щирю симпатію до українців, до спроби справжнього порозуміння й вивчення їхнього культурно-історичного та літературно-художнього спадку виявив у другій половині ХХ століття добре знаний як на польських, так і українських дослідницьких теренах літературознавець, письменник, перекладач, педагог і журналіст Антін Середницький. Внесок ученого у розвиток польської наукової україністики й досі залишається неоціненим, недостатньо систематизованим і не повною мірою дослідженим. Важливість його творчого внеску, зокрема у розробку польської

літературно-критичної шевченкіани слід також вбачати й тому, що на його теоретичні спостереження надалі спиратимуться у своїх розвідницьких пошуках й українські літературознавці, як-от Р. Радишевський (Радишевський, 1996, с. 8–67), (Іваніцька, 2024, с. 642–654) та ін.

Методи

У роботі використано як загальнонаукові методи дослідження – аналітично-контекстний і узагальнено-статистичний, так і методи традиційного літературознавчого аналізу – філологічно-описовий, історико-порівняльний, проблемно-тематичний та ін.

Результати

Антіна Середницького, який писав також під численними творчими псевдонімами (найчастіше використовуваний ним – Антін Верба), без сумніву, можна вважати одним із найбільш невтомних і доброзичливих популяризаторів здобутків української літератури у Польщі. Його величезний літературно-критичний спадок, який нараховує кілька сотень статей, рецензій, анотацій, відгуків, охоплює практично всі етапи історичного розвитку української художньої словесності від часів її зародження й до XX століття. У полі зору літературно-критичної уваги вченого перебували майже всі видатні постаті українського літературного процесу, серед яких важливе місце посідала й поезія Тараса Шевченка.

Життю та творчості величного українського генія А. Середницький присвятив чимало праць, зокрема: "Контакти Т. Шевченка з поляками" (Serednicki, 1996, s. 66–98), "Шевченко і поляки" (Середницький, 2015, с. 345–356), "Відшукані листи Тараса Шевченка" (Середницький, 1970, с. 6–7), "Нове про Тараса Шевченка" (Середницький, 1973, с. 14–15), "Нові переклади поезій Тараса Шевченка" (Антін Верба, 1973, с. 12–13), "Під впливом Тарасової музи" (А. В., 1964, с. 9), "Популярність Тараса Шевченка в ПНР" (А. В., 1984, с. 76–78), "Шанувальник Тараса Шевченка" (Середницький, 2001). Логічним доповненням цього вагомому наукового доробку став переклад польською мовою повісті Т. Шевченка "Близнюки" (Bliźniaki, 1986). Це видання засвідчує не лише дослідницький, а й перекладацький

внесок А. Середницького у шевченкознавчу рецепцію в Польщі. Як відомо, прозові твори Т. Шевченка перекладав Є. Єнджеєвич, але саме цей твір був обійдений ним і залишався недоступний польському читачеві.

Водночас до творчої постаті українського поета польський критик у різних тематичних ракурсах звертається й у низці оглядових своїх статей, присвячених огляду творчості польських та українських митців, письменників, літературознавців, перекладачів.

"Щороку в Україні відзначається річниця дня народження Тараса Шевченка, – зазначає А. Середницький. – Як у кожного великого поета, у його літературній спадщині віднаходимо понадчасові цінності. До них належать, серед інших, такі актуальні сьогодні польсько-українські відносини і поглиблення зв'язку між поляками й українцями. Шевченко й у цій галузі залишив незнищенні цінності, які нині варто пригадати" (Середницький, 2015, с. 346).

Головні думки і загальну оцінку значення шевченківської творчості для поляків та польсько-українських культурно-історичних й літературних контактів А. Середницький сформулював у двох своїх статтях: "Контакти Т. Шевченка з поляками" та "Шевченко і поляки".

У своїх літературно-критичних розвідках вчений намагається простежити біографію українського поета у розрізі його взаємоконтактів із представниками польської громадськості, літератури, мистецтва, окремих приватних осіб тощо. У цій та іншій частині праць А. Середницький доповнює також свої спостереження щодо польської шевченкіани аналізом ідеологічних аспектів питань польсько-українських стосунків, рецепції творчості Шевченка у Польщі, польськомовних перекладів його поезій та рецепцій його постаті у польській художній літературі. "Прикрасою історії польсько-українських відносин, – констатує критик, – є історія дружби великого українського поета з поляками. Шевченко зіткнувся з представниками польського народу ще в дитинстві" (тут і далі переклад А. П.) (Serednicki, 1996, s. 66).

А. Середницький, зокрема, засвідчив, що одним із перших поляків, якого зустрів на своєму життєвому шляху, був один із управителів маєтку пана Енгельгардта Ян Димовський, що

першим звернув увагу на неординарні творчі здібності хлопця. Димовський вчив Шевченка польської мови і зробив із нього придворного козачка.

Перебування Т. Шевченка у Вільно в особистісному для нього значенні, за словами критика, було ознаменовано спалахом любовного почуття до бідної швачки-польки Дзюні Гусиковської: "Любов до цієї польки, яка належала до іншого середовища, по-іншому мислила – мала великий вплив на вразливу натуру поета. Ця перша симпатія, за словами самого поета, ушляхетнила його душу" (Serednicki, 1996, s. 68).

Дзюня передавала Шевченкові звернення польських повстанців до росіян і твори Міцкевича. Це знайомство із коханою жінкою назавжди залишилось у серці поета. Пізніше, у своєму щоденнику він занотував: "Снився мені костюл у Вільні і мила чорноброва Дзюня Гусиковська, яка молилась там" (Serednicki, 1996, s. 69).

Перебуваючи у Вільно, український поет познайомився з багатьма польськими студентами університету, а пізніше, вже у часи заслання, у вірші "У Вільні, городі преславнім" згадував своє перебування там з відтінками сентиментальних інтонацій:

У Вільні, городі преславнім,
Оце случилось недавно,
Ще був тойді... От як на те
Не вбгаю в віршу цього слова...
Тойді здоровий-прездоровий
Зробили з його лазарет,
А бакалярів розігнали
За те, що шапки не ламали
У Острій брамі

(Serednicki, 1996, s. 66).

Період перебування Т. Шевченка у Петербурзі, зазначає А. Середницький, був збагачений його численними польськими знайомствами, зокрема зі студентами Академії мистецтв. Поет зблизився з Юзефом Станевичем, Альбертом Жаметою, Тадеушем Горецьким, Яном Хруцьким, Казимиром Язевичем, Ігнацієм Січодворським, а особливо – з Леонардом Демським, разом із яким жив і який навчав його французької мови, і завдяки якому він мав доступ до творів А. Міцкевича, Й. Лелевеля та

інших. Л. Демський помер від сухот, а Т. Шевченко організував його похорони.

У Петербурзі український поет налагодив також знайомства із Зигмунтом Сераковським, Юзефатом Огризком, братом Ядзі (Дзюні) Франциском Гусиковським та іншими.

Перебування Т. Шевченка у Києві, за спостереженнями польського дослідника, також відзначено численними знайомствами із польською спільнотою – письменником Міхалом Грабовським, колишнім професором Кременецького ліцею Стефаном Зеновичем, Аліною Крагельською, Віктором Закревським, Марцином Залеським, істориком Костянтином Свідзінським, поетами Юліаном Беліною-Кенджицьким, Едвардом Желіговським (Антонієм Совою), саме він присвятив Шевченкові вірш, який закінчувався словами:

Як перед гротом промінь блиска
Посеред ночі, де морок і лід,
Так спасіння мить вже близька,
Коли пророків родить люд.

Т. Шевченко відповів творчою присвятою, написавши ідилічний вірш про щасливу родину під назвою "Подражаніє Едуарду Сові" (1859).

Оцінюючи ці контакти, А. Середницький зауважує, що "Шевченко провадив з ними душевні розмови, а інколи й суперечки, мріяв про вільні зв'язані вузлом федерації слов'янських держав" (Serednicki, 1996, s. 73). Спираючись на аналіз польської рецепції, А. Середницький наводить свідчення про те, що польські революційні кола сприймали Шевченка не просто як українського поета, а як ідеолога загальнослов'янського визвольного руху, чия поезія була "плодом бунту" проти тиранії.

Значно зросло, за спостереженнями А. Середницького, коло польських знайомств Т. Шевченка у роки його заслання. Це, зокрема, репресовані російським царизмом, учасники польського повстання 1830–1831 рр.: Мацей Мостовський, який як міг полегшував життя поета, ксьондз Міхал Зельонка, Оттон Фішер з Каліша, Людвик Турно, Еустахій Середницький, Юліан Ковальський, Людвик Липський, Фелікс Фіалковський, Міхал Цейзик, Павел Круневич (лікар), Томаш Зброжек (лікар, що

зробив запис у щоденнику поета) та ін. (усього близько 40 осіб): "Шевченко вів з ними щирі розмови, був їм вдячний за надану допомогу та моральну підтримку. Він присвятив їм вірш "Ми заспівали, розійшлись...", який закінчується такими словами:

І тут невесело співали,
Бо й тут невесело було,
Та все-таки ялось жилось,
Принаймні вкупі сумували,
Згадавши той веселий край,
І Дніпр той дужий, крутогорий,
І молодеє теє горе!..
І молодий той грішний рай!"

(Serednicki, 1996, s. 75).

Близькі приятельські стосунки Т. Шевченко підтримував також із польським революціонером Зигмунтом Сераковським, прихильником федерації слов'ян, професором Кременецького ліцею Стефаном Зеновичем, Константи Калиновським, Ярославом Домбровським, редактором "Слова" Юзефатом Огризком, музикантом Контським, істориком Костянтином Свідзінським й іншими.

Аркадіуш Венгжиновський, який щиро дружив з українським поетом, називав його "душею грона поляків". А. Венгжиновський продавав картини Т. Шевченка та допомагав йому. В листах Шевченка до друзів часто зустрічаємо "поклони та цілунки для Аркадіуша та його сина Броніслава". Революційний демократ Томаш Вернер брав участь з Шевченком в Аральській експедиції, впродовж півтора року вони ділили спільний киргизький шалаш. Шевченко написав портрет Вернера і присвятив йому вірш "Добро, у кого є господа...". У вірші поет малює картину з життя в експедиції і пише так:

З Ватаги письма принесли
І всі тихенько зачитали.
А ми з колегою лягли
Та щось такеє розмовляли

(Serednicki, 1996, s. 91).

В Орській фортеці Шевченко познайомився з поляком Оттоном Фішером, котрий намагався домовитися з комендантом, щоб полегшити долю поета. З ним Шевченко брав участь у каратауському геологічному поході 1851 року.

Серед інших польських знайомств Т. Шевченка А. Середницький називає також імена Северина Пшевлоцького, Фелікса Фіалковського, Станіслава Доморадзького, Бальтазара Колесінського, Людвіка Ліпського, Аполлона Гофмейстра, Якуба Гордона, доктора Круневича але перед усім виокремлює постать Б. Залеського, який разом із українським поетом брав участь у наукових експедиціях, організованих імперською владою в районі Аральського моря. Залеський допомагав Шевченкові здобувати книжки, газети і фарби. У листі до Венгжиновського з червня 1851 р. Залеський писав: "Маємо кибитку, котру ділимо разом з Тарасом і топографом (Турно), бо і Тарас з нами в числі солдатів призначених для гірських робіт. Ми дуже раді його товариству" (Serednicki, 1996, s. 92).

Значну увагу А. Середницький присвячує й аналізу тематичних ракурсів зацікавлення Т. Шевченка польською художньою словесністю: "Першорядне значення у питанні відношення Шевченка до Польщі є його зацікавлення польською літературою" (Serednicki, 1996, s. 79).

Як зауважує літературознавець, український поет досконало знав польську мову й читав твори в оригіналі. Польські книжки він отримував від свого приятеля і співмешканця Демського, був ознайомлений із "Каневським замком" Северина Гощинського, "Вернигорою" Міхала Чайковського, поезіями Едварда Желіговського (під псевдонімом Антоній Сова), Тимка Падури, якого, щоправда, називав "мізерним поетом". Навпаки, творчу постать Антонія Сиви та його переклади Т. Шевченко оцінював надзвичайно високо: "Я бачу щось близьке і родинне в цьому задуманому обличчі... Ти пишеш, що міг би зблизитися до нього якнайшвидше: дай Боже, щоб всі люди зближались один до одного так, як ми з ним, тоді було б щастя на землі! Пиши до нього і поцілуй його від мене як мого рідного брата. [...] Переклади Сиви такі ж чудові, як і його оригінальна поезія. Я не говорю це з авторської скромності, а з розуміння суті. Моя

Катерина не так вдана, головне не настільки ціла, аби її перекладати, але це перекладати Сові, врешті він це знає краще від мене" (Serednicki, 1996, s. 92).

Добре обізнаним був Т. Шевченко і з поетичною творчістю Богдана Залеського. У листі до приятеля Броніслава Залеського він писав: "Милого Богдана я отримав і сердечно дякую. Зараз з ним не розлучаюся. Багато пісень знав напам'ять. Серце тільки болить, що не маю слухачів, не маю кому показати цих чарів поезії, а самому важко доставити в душі надмір високих божественних ідей" (Serednicki, 1996, s. 93).

На звістку про смерть Шевченка Богдан Залеський написав вірш "Тарасова могила" (1861):

Здалека над могилою новою,
Що виросла під Каневом недавно,
Побожною хилися головою:
Тарасова могила то преславна.

Серед польських літературних сучасників Т. Шевченко найбільше цінував поезію А. Міцкевича, яка була дуже популярна серед членів Кирило-Мефодіївського братства. "Згідно зі спогадами українського поета Чубинського, – писав А. Середницький, – Шевченко перекладав вірші Міцкевича, але жодна з цих праць не збереглася, усі праці були знищені самим перекладачем. Також зі слів Броніслава Залеського великий український поет знав багато віршів Міцкевича напам'ять. В 1847 році Шевченко через Савича послав Міцкевичу в Париж рукопис своєї поеми «Кавказ»" (Serednicki, 1996, s. 93).

У названій статті критик згадує також українські літературознавчі рецепції: І. Франка "Міцкевич в русинський літературі" (1885), О. Огоновського "Міцкевич в літературі русько-українській" (1888), О. Третьяка "Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка" (1892).

У згаданих працях було відмічено творчі впливи балад Міцкевича на "Тополю" і "Русалку", другі частини "Дзядів" на "Великий льох" та вступ третьої частини "Дзядів" на "Сон" Шевченка. "Незалежно від того, як далеко сягають впливи Міцкевича на Шевченка, – констатує критик, – безпосереднім є

факт, що Шевченко дуже добре знав творчість Великого Адама, високо цинив її, мав його твори в своїй бібліотеці" (Serednicki, 1996, s. 94).

Ідейний аспект польсько-українських стосунків, відображених у творчості Т. Шевченка, зазначає А. Середницький, був подвійним: "Ставлення до поляків в українського поета не було однозначним. Неодноразово він обурювався на них, але частіше за минуле, за поневолення селян... проте цинив у поляків високу гідність, людські почуття, а до волі – любов та безграничну жертовність" (Serednicki, 1996, s. 83).

Свідченням цього, на думку дослідника, є численні твори поета, як-от поеми "Тарасова ніч", "Гайдамаки", драма "Нікіта Гайдай", а також окремі вірші – "Ще як були ми козаками...", "Буває в неволі іноді згадаю..." та ін. Як доказ того, що поет не ставив за мету розпалювати почуття ворожнечі між двома народами, А. Середницький наводить рядки з післямови до "Гайдамаків": "Весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело... а все-таки скажеш: "Слава Богу, що минуло", – а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слав'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря і до моря – слав'янська земля" (Serednicki, 1996, s. 79).

Важливе місце у шевченкознавчих студіях А. Середницького посідають й питання теоретичної рецепції творчості українського поета у Польщі. Однією з перших спроб такої рецепції, вважає автор, став відгук Р. Подберезького-Друцького на малярську творчість Т. Шевченка, що побачив світ у 1842 році в польському часописі "Тигоднік петербурзький".

"Поважне", за оцінкою критика, польське літературне шевченкознавство започаткували праці "Тарас Шевченко. Студія" Л. Совінського з додатком перекладу "Гайдамаків" (1861) й перша польська монографія Г. Баттаглії про українського поета "Тарас Шевченко. Його життя і твори" (1865).

Із прикрістю А. Середницький констатує, що серед відгуків на творчість Т. Шевченка у 60-х роках XIX ст. траплялися, щоправда, поодинокі, сповнені неприязні до "селянського Байрона" оцінні характеристики його поезії. Прикметно, що їх автори приховували свої імена криптонімами, за винятком хіба що польського сатирика Яна Ляма, який на сторінках "Літературного щоденника" у Львові відмовляв у праві називати українського поета генієм і народним пророком. Водночас, як зізнавався сатирик, "навіть якби з віршів Шевченка було викреслено всі рядки, в яких він схвально говорить про нас і нашу справу, вони все одно містили б те, що має становити найміцніший зв'язок союзу між нами та прихильниками його ідей, а саме відчуття одного гніту, однієї й тієї ж спільної для нас біди, яка змушує нас вважати музу Тараса своєю, незважаючи на її часті дуття та докори" (Serednicki, 1996, s. 81).

Починаючи з 1867 року, польська "Загальна енциклопедія" почала подавати значну за обсягом і містку за змістом інформацію про життя та творчість українського поета. У ті ж роки П. Свенціцький – один з перших перекладачів польською творів Т. Шевченка – писав про нього: "Це не Данте, не Тассо, не Петрарка, не Гете, Шилер, не Міцкевич, не Словацький, Пушкін... це новий поет, самобутній талант, геній, рівний їм усім – геній України.

Не окремі особи, не сотні, а тисячі тих, хто ще вчора не знав, хто їхній батько і мати, знайшли свою долю в Україні. Ось чому геній Шевченка перевершив інших геніїв" (Serednicki, 1996, s. 81).

У першій половині XX ст. схвальні оцінки творчості Т. Шевченка висловлювали Г. Сенкевич ("поет великої міри"), Л. Василевський ("національний український скарб"), В. Оркан ("один з найкращих поетів свого часу"), С. Жеромський ("У його мученицькій поезії є прості тони, але водночас шокуючі та похмурі, є хрипи болю – а іноді й крик, гучний, як крик ста тисяч гайдамаків") та ін.

У геометричній прогресії, як відзначає А. Середницький, зросла кількість теоретичних рецепцій творчості Т. Шевченка у Польщі в другій половині XX ст. Лише у польських літературних часописах упродовж 1945–1970 років було надруковано понад

130 відгуків про життя та творчість українського поета, авторами яких були відомі письменники та літературознавці – Я. Івашкевич, В. Слободник, С. Срумф-Войткевич, К. А. Яворський, М. Якубець, П. Зволінський, М. Варненська, Т. Лер-Сплавінський, М. Юрковський, А. Баумгардтен, Я. Бжоза, Я. Копровський, Є. Єнджеєвич, В. Кубацький, Р. Лужний та інші. Значним внеском у розвиток польської шевченкіани цього часу стала й поява низки монографій польських літературознавців – М. Якубця "Шевченко в історії польської громадсько-літературної думки" (1964), О. Лапського "Тривалі вартості поезії Тараса Шевченка" (1964) та О. Лапського і К. Олещук "Життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка" (1964).

Популярність Т. Шевченка у Польщі, як зазначає автор, суттєво зросла завдяки щорічним святкуванням днів його народження, не кажучи вже про 150-річчя з дня народження і 100-річчя з дня смерті. З нагоди ювілейних шевченківських дат у період з 1957 по 1976 рр. було проведено понад 380 літературних вечорів та інших організаційних заходів у багатьох польських містах й навіть у сільських місцевостях. Оцінюючи загалом увагу поляків до постаті Т. Шевченка та його творчості, проф. М. Якубець зазначав: "Ніде за межами Росії він не мав стільки перекладачів, як у Польщі. Поляки першими, раніше за українців та росіян, взялися за написання монографії про цього поета. Вони також першими представили його ім'я німецькій, французькій та англійській пресі" (Serednicki, 1996, s. 85).

Окремі дослідницькі розвідки творчості Т. Шевченка присвятили його художньому доробку польські письменники та літературознавці Є. Єнджеєвич, Я. Бжоза, Б. Дроздовський, С. Пентак, Р. Лужний, С. Козак, Ф. Неуважний та ін.

В. Кубацький у праці "Шевченко у стосунку до польського романтизму" (1966) поставив творчу постать українського поета навіть вище від своїх іменитих літературних співвітчизників: "У період романтизму наша література здобула почесне місце у всесвітній літературі... І все ж, кажуть польські читачі, критики та історики літератури, з певною благородною заздрістю дивилися на великого поета братнього народу та мови – Тараса Шевченка. Чому? Сучасний дослідник польської романтичної

літератури, розглянувши ставлення наших поетів до України з різних поглядів та спробувавши визначити місце автора "Кобзаря" у польському романтизмі, бачить лише одну... відповідь на це питання. Він просто повинен визнати Тараса Шевченка поетом, якого бракувало польському романтизму" (Serednicki, 1996, s. 86).

Високу оцінку надавали творчості Т. Шевченка й польські мовознавці, зокрема С. Грабець в "Історії української мови" (1956) стверджував, що справжнім творцем української літературної мови треба вважати саме Шевченка. Зазначає А. Середницький й інші праці польських мовознавців, присвячених аналізу відповідних аспектів творчості українського поета: М. Юрковського "Польські друзі Шевченка" (1961), Т. Лер-Сплавінського "Спостереження за мовою Тараса Шевченка" (1962), П. Зволінського "Мовний життєпис Шевченка" (1964), В. Вітковського "Українська мова" (1968).

Значну увагу у своїх теоретичних спостереженнях відводить А. Середницький й історії шевченківських польськомовних перекладів. Перші переклади польською поетичних творів Т. Шевченка, зроблені Л. Совінським, П. Свенціцьким, В. Сирокомлею, як він стверджує, з'являються ще на початку 1860-х років ("Наймичка", "Катерина", "Тополя", "Москалева криниця", "Гамалія", "Тарасова ніч", "Кавказ", "Заповіт" та ін.).

У період позитивізму (1870–1890) польські переклади Шевченка, зазначає А. Середницький, друкувались у "Варшавському віснику", "Музичному, театральному, артистичному відголоску", "Львівському звінку", "Моніторі", "Станіславському віснику" та ін. Значною була зацікавленість поезією Шевченка в Польщі і упродовж міжвоєнного періоду. Вибрані твори українського поета виходили в 1921, 1930, 1931 і 1936 роках. Тоді ж у Польщі було здійснене й повне видання творів поета.

Надалі до перекладів поетичних творів зверталися Я. Івашкевич, В. Слободник, Ю. Лободовський, К. Вежинський, С. Жеромський, Є. Єнджеєвич, М. Яструнь і багато інших (загалом понад 30 авторів). Крім того, Є. Єнджеєвич переклав польською усі прозові твори Т. Шевченка, а Г. Манкевич-Шанявська його щоденник. На початку передмови до збірки

зроблених ним перекладів Є. Єнджеєвич стверджував: "Тарас Шевченко є історичною особою, письменником виняткового значення, який для свого народу в найважчих обставинах зробив так багато за надзвичайно короткий час... Спадщина, яку він залишив – і як поет, і як мислитель, і як політичний діяч – плодоносить до наших днів. Його слава з бігом часу не тільки не зменшується, а навпаки – зростає. На обох півкулях ставлять йому все нові пам'ятники. Його вірші вчать любити свободу і батьківщину, його художні твори допомагають вивчити природу та історію, а його філософська проза – полегшує розуміти життя, розуміти роль людини в бурхливому світі безупинної боротьби прогресу з відсталістю, добра зі злом" (Антін Верба, 1973, с. 12). А. Середницький акцентує на тому, що Є. Єнджеєвич у цьому романі виступив із науковим спростуванням низки упереджених оцінок закордонного літературознавства щодо поглядів поета на польсько-українські стосунки.

Польською мовою перекладали Шевченкові вірші й українці – С. Твердохліб, М. Вороний, Б. Лепкий, К. Думанський, О. Лапський, П. Зайцев та інші. Лише за приблизними підрахунками А. Середницького упродовж 1946–1960 рр. з'явилося 122 польських перекладів віршів Шевченка і 77 публікацій про нього.

Окремо у своїх літературно-критичних розвідках А. Середницький зазначає й традиції польської поетичної шевченкіани. Свої вірші постаті українського поета в останній третині ХІХ ст. присвячували П. Свенціцький, Е. Желіговський (Антоній Сова), Б. Комаровський, Б. Шварце, Б. Червенський, Ю. Орловський, Я. Каспрович. У ХХ ст. – Л. Пастернак, В. Слободник, Ю. Лободовський, Т. Хрущелевський, Я. Бжоза, Я. Копровський, Н. Стика, Е. Зих, Ю. Тарнопольський та ін.

Є. Єнджеєвич присвятив постаті поета біографічний роман "Українські ночі, або Родовід генія" (1966), а композитор В. Заремба ще наприкінці ХІХ ст. написав мелодії до понад 30-ти віршів Т. Шевченка, зокрема й до відомої пісні "Реве та стогне Дніпр широкий". Серед іншого, А. Середницький аналізує художню інтерпретацію постаті Кобзаря в польській історичній прозі, зокрема у творах С. Струмпфа-Войткевича, де

наголошується на солідарності польської інтелігенції з українським визвольним рухом (Середницький, 1975, с. 5).

Свідченням глибокої пошани з боку поляків до величної постаті українського поета може служити один із прикметних фактів, наведених А. Середницьким у розвідці "Контакти Т. Шевченка з поляками": "Коли перестало битися серце великого Тараса, біля його могили було багато поляків. Студент Петербурзького університету Владислав Хорошевський так віддав шану померлому: «Нехай і польське слово коротке, але сердечне, прозвучить над Твоєю могилою. Але нехай затихнуть над нею всі суперечки, нехай пролунає тут тільки одне щире слово: дякуємо Тобі! За помилки батьків не відповідають діти, не будемо тут згадувати старі, давноминулі чвари. Давайте краще скажемо братерське "кохаймося!", щоб твоя смерть, дорогий Тарасе, і ця сумна урочистість стали початком нового життя. О, якби над твоєю могилою замовкла хоч на мить ненависть, це дало б початок новому майбутньому, братерському порозумінню і призвело до забуття давніх кривд і, як зерно, кинуте в землю, дало багатий врожай! Це був би найкращий вінок і найгарніший пам'ятник»" (Serednicki, 1996, s. 97).

Дискусія і висновки

У статті розглянуто різноаспектні тематичні вектори літературно-критичних зацікавлень А. Середницького творчими здобутками, художньою та громадсько-політичною позицією Т. Шевченка. Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що критик неодноразово у своїй творчій діяльності звертався до аналізу творчого спадку українського поета загалом й у розрізі компаративного його зіставлення з польським літературним процесом у його минулому та у його сьогоденні, накресливши таким чином панораму сприйняття творчості Т. Шевченка в Польщі. Констатовано, що А. Середницький з великою приязню та прихильністю оцінює віршований доробок Т. Шевченка (попри окремі ідеологічні суперечності й неоднозначність у ставленні українського поета до обоюсторонніх державних стосунків на окремих етапах історичного розвитку сусідніх націй) та його непересічний і беззаперечний вплив на розвиток польської літератури. Можемо

вважати, що А. Середницький був серед тих визначних літературних діячів, які стали у XX ст. гідними продовжувачами традицій попередніх поколінь і справжніми фундаторами закладення теоретичних підвалин української полоністики загалом і її досліджень польської літературно-критичної шевченкіани зокрема.

Список використаних джерел

- А. В. (1964). Під впливом Тарасової музи. *Наша культура*, 4(72), 9.
- А. В. (1984). Популярність Тараса Шевченка в ПНР. *Український календар*, 1984, 76–78.
- Антін Верба (1973). Нові переклади поезій Тараса Шевченка. *Наша культура*, 3(179), 12–13.
- Іваніцька, К. (2024). Рецепція творчості Тараса Шевченка в критиці Єжи Єнджеєвича. *Київські полоністичні студії*, XLI, 642–654.
- Радишевський, Р. (1996). Сучасна рецепція творчості Шевченка у Польщі. *Київські полоністичні студії*, XXVI, 8–67.
- Середницький, А. (1970). Відшукані листи Тараса Шевченка. *Наша культура*, 8(148), 6–7.
- Середницький, А. (1973). Нове про Тараса Шевченка. *Наша культура*, 5(181), 14–15.
- Середницький, А. (1975). Українська тематика в художній літературі Народної Польщі. *Наша культура*, 1(201), 5.
- Середницький, А. (2001). Шанувальник Тараса Шевченка. *Z wątku polsko-ukraińskiego*. Варшава.
- Середницький, А. (2015). Шевченко і поляки. Київські полоністичні студії, XXV, 345–356.
- Jędrzejewicz, J. (1964). Taras Szewczenko a Polska i Polacy. *Przyjaźń*, 9(631), 5–6.
- Serednicki, A. (1996). Taras Szewczenko a Polacy. *Eseje polsko-ukraińskie*, 66–98.

References

- A. V. (1964). Under the influence of Taras's muse. *Nasha kultura*, 4(72), 9 [in Ukrainian].
- A. V. (1984). Popularity of Taras Shevchenko in the PPR. *Ukrainskyi kalendar*, 76–78 [in Ukrainian].
- Antin Verba (1973). New translations of Taras Shevchenko's poetry. *Nasha kultura*, 3(179), 12–13 [in Ukrainian].
- Ivanitska, K. (2024). Reception of Taras Shevchenko's work in the criticism of Jerzy Jędrzejewicz. *Kyivski polonistychni studii*, XLI, 642–654 [in Ukrainian].
- Jędrzejewicz, J. (1964). Taras Szewczenko a Polska i Polacy. *Przyjaźń*, 9(631), 5–6.
- Radyshevskiy, R. (1996). Contemporary reception of Shevchenko's work in Poland. *Kyivski polonistychni studii*, XXVI, 8–67 [in Ukrainian].
- Serednicki, A. (1996). Taras Szewczenko a Polacy. *Eseje polsko-ukraińskie*, 66–98.
- Serednytskyi, A. (1970). Recovered letters of Taras Shevchenko. *Nasha kultura*, 8(148), 6–7 [in Ukrainian].

Serednytskyi, A. (1973). New information about Taras Shevchenko. *Nasha kultura*, 5(181), 14–15 [in Ukrainian].

Serednytskyi, A. (1975). Ukrainian themes in the belles-lettres of People's Poland. *Nasha Kultura*, 1(201), 5 [in Ukrainian].

Serednytskyi, A. (2001). Admirer of Taras Shevchenko. *Z wstku polsko-ukraińskiego*. Warsaw [in Ukrainian].

Serednytskyi, A. (2015). Shevchenko and the Poles. *Kyivski polonistychni studii*, XXV, 345–356 [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 11.04.26

Прорецензовано / Revised: 21.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Andrii PISKUN, PhD Student

ORCID ID: 0009-0003-1264-1913

e-mail: antylapanews@gmail.com

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ANTONI SEREDNICKI – POPULARIZER OF TARAS SHEVCHENKO'S WORKS IN POLAND

Background. *This article analyzes a broad thematic spectrum of theoretical interpretations by the notable Polish critic and literary scholar A. Serednicki, dedicated to the creative figure of Taras Shevchenko. The Polish researcher's literary-critical studies of Shevchenko are systematized and summarized, and the main vectors of his research priorities, themes, and comparative and imagological aspects are outlined.*

Methods. *The study employs both general scientific research methods – analytical-contextual and general-statistical – and methods of traditional literary analysis – philological-descriptive, historical-comparative, problem-thematic, and others.*

Results. *It has been established that in his literary-critical work, A. Serednicki repeatedly turned to reviewing and evaluating specific stages of the Ukrainian poet's life and creative path. A. Serednicki vividly details and supplements his Polish literary-critical Shevchenko studies with analytical reflections on a certain ideological bias in the Ukrainian poet's attitude toward the assessment of Polish-Ukrainian relations, caused primarily by the complex course of the dramatic or even tragic twists and turns of their shared historical fate.*

In his research observations, the critic also addresses issues of T. Shevchenko's interest in and familiarity with Polish literature, and provides a detailed analysis of the dynamics of theoretical receptions of the Ukrainian poet's work by Polish literary and linguistic scholarship in the last third of the 19th century and in the 20th century.

A. Serednicki's theoretical studies also devote significant attention to the issue of Polish-language translations of T. Shevchenko's works, as well as to the portrayal of his figure in works of Polish literature addressed to him.

Conclusions. *Based on our literary research, we can conclude that A. Serednicki can be considered one of the most ardent supporters of Ukrainian culture and literature, and in particular of the work of its most prominent poet – Taras Shevchenko. The significant value of the Polish critic's literary-critical work also lies in the fact that he largely laid the theoretical foundation upon which Ukrainian Polish studies is built today, particularly in its creative engagement with Polish works on Shevchenko.*

Keywords: *poetry, comparative studies, imagology, literary reception, literary critics, translation, Antoni Serednicki.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.